

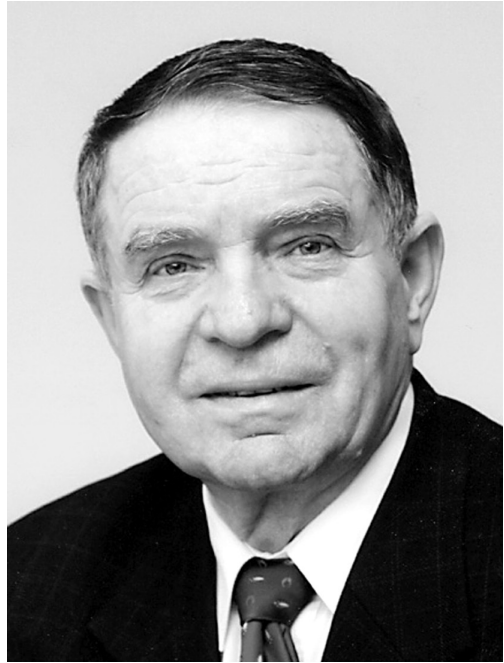
Пам'яті члена-кореспондента НАН і НАМН України, професора, доктора медичних наук Івана Сергійовича Чекмана

26 жовтня 2019 року зупинилося серце видатного вченого, фундатора сучасної української фармакології Івана Сергійовича Чекмана. Іван Сергійович був членом-кореспондентом НАН і НАМН України, професором, доктором медичних наук, членом-кореспондентом Нью-Йоркської академії наук, почесним професором Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського. І. С. Чекман очолював кафедру фармакології (фармакології та клінічної фармакології в 1982–2014 рр.) Київського медичного інституту, надалі Національного медичного університету імені О. О. Богомольця майже півсторіччя (1982–2016 рр.).

І. С. Чекман народився 4 жовтня 1936 року в селі Чаньків Дунаєвецького району Хмельницької області в родині колгоспників. Він рано втратив батька, який у перші дні війни пішов добровольцем на фронт і загинув смертю хоробрих у боях під Харковом у 1943 році.

Після закінчення Чаньківської семирічної школи І. С. Чекман вступив до Кам'янець-Подільського медичного училища. Продовжив навчання у Вінницькому медичному інституті (1955 р.) і став студентом новоутвореного Тернопільського медичного інституту (1958 р.), який закінчив (1961 р.) з відзнакою. За розподіленням Іван Сергійович поїхав на роботу головним лікарем до Лонковецької дільничної лікарні Волочинського району Хмельниччини, через рік став головним лікарем Курилівської дільничної лікарні цього району.

Потяг до більш глибоких знань з лікознавства став підставою для вступу Івана Сергійовича Чекмана в 1963 році до аспірантури на кафедру фармакології Київського медичного інституту, яку очолював всесвітньо відомий вчений академік Олександр Ілліч Черкес.

У 1966 році Іваном Сергійовичем Чекманом була успішно захищена кандидатська дисертація на тему «Експериментальні дослідження похідних пропініламіну», в якій розкриті нові механізми дії інгібіторів MAO. На посаді асистента кафедри фармакології Іван Сергійович Чекман перебував з 1966 по 1969 роки, упродовж 1969–1972 років був обраний на посаду доцента, а з 1972 року – завідувачем кафедри фармакології. У 1982–2014 роках Іван Сергійович очолював кафедру фармакології та клінічної фармакології Київського медичного інституту, надалі – кафедру фармакології Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (2015–2016 рр.). У 1987–1991 роках він був директором Київського НДІ фармакології та токсикології МОЗ УРСР (нині ДУ «Інститут фармакології та токсикології НАМН України»). У 1973 році він захистив докторську дисертацію на тему «Експериментальні дослідження механізмів дії

антиадренергічних засобів», у рамках якої вперше в світі встановив фізико-хімічний механізм дії симпатолітика резерпіну, що стосується його впливу на процеси депонування.

Івану Сергійовичу Чекману був притаманний потяг до малодосліджених і перспективних проблем фармакологічної та токсикологічної науки, широкий спектр яких свідчив не тільки про його професіоналізм, а й блискучу ерудицію, дослідницький хист і наукову інтуїцію. Наукові дослідження І. С. Чекмана охоплюють широке коло медичних проблем – загальна, біохімічна, фізико-хімічна, квантово-хімічна, радіаційна, клінічна фармакологія, нанофармакологія, токсикологія, експериментальна та клінічна фітотерапія.

І. С. Чекмана вважають одним з засновників вітчизняної фізико-хімічної, квантової та нанофармакології. У галузі загальної фармакології І. С. Чекман уперше експериментально встановив, що в розвитку первинної фармакологічної реакції основне значення має властивість ліків утворювати комплекси з біолігандами (альбуміном, амінокислотами, ліпідами, вуглеводами) і біометалами (кальцієм, магнієм, міддю тощо), нікотинамідом, аденіновими нуклеотидами (АТФ, АДФ, АМФ). Ним була визначена теоретична закономірність утворення комплексів серцево-судинних засобів з катіонами біометалів, що дало змогу проводити цілеспрямований синтез сполук різної хімічної природи. Уперше у вітчизняній практиці в 1986 році розроблені методичні рекомендації з доклінічного вивчення нових кардіотонічних засобів, які були затверджені МОЗ СРСР, надалі вдосконалені та затверджені МОЗ України в 2000 році. Результати цих досліджень узагальнені в монографіях, а саме: «Биологические аспекты координационной химии», 1979 р.; «Физическая химия и клиническая фармакология сердечных гликозидов», 1985 р.; «Магний в медицине», 1992 р.; «Магнієвісні препарати: фармакологічні властивості, застосування», 2007 р.; «Кардиотонические стероиды», 2009 р.; «Bioactive natural products: oppor-

tunities and challenges in medical chemistry», 2011 р.

І. С. Чекман продовжив і розвинув науковий напрям свого вчителя академіка О. І. Черкеса – біохімічну фармакологію. У галузі біохімічної фармакології він проводив дослідження з вивчення механізмів дії серцево-судинних препаратів різної будови, метаболічних засобів, антидотів. Отримав нові дані щодо біохімічних механізмів первинного фармакологічного ефекту на органному, клітинному та субклітинному рівнях таких ліків, як серцеві глікозиди, інші серцево-судинні засоби, метаболічні та метаболітотропні препарати (кверцетин, тіотриазолін, суфан, елгацин, яктон, ангіолін), ангіопротектори, антидоти (унітіол, дипіроксим, алоксим). Результати цих досліджень узагальнені в наступних монографіях: «Биохимическая фармакодинамика», 1990 р.; «Микросомальная ферментная система организма», 1996 р.; «Очерки фармакологии средств метаболической терапии», 2001 р.; «Кардиопротекторы», 2005 р.; «Тиотриазолин», 2005 р.; «Метаболитотропные препараты», 2007 р.; «Метаболитные и метаболитотропные препараты в системе кардио- и органопротекции», 2009 р.; «Нікотинамід», 2009 р., «Вода – источник жизни», 2012 р.; «Озон и озонотерапия», 2013 р.

У галузі квантової фармакології Іваном Сергійовичем проведені дослідження зі встановлення просторової будови та електронної структури молекул лікарських засобів різних фармакологічних груп, зв'язку між їхньою хімічною структурою та фармакологічною активністю за допомогою програми QSAR, ролі розчинника в механізмі дії препаратів, а також вивчення принципів створення фармакофорів лікарських засобів, *de novo* розробки препаратів для лікування різних захворювань, прогнозування фармакологічної активності лікарських засобів, встановлення білок-лігандних взаємодій під час хімічних реакцій. У видавництві «Наукова думка» у 2012 році вийшла монографія «Квантова фармакологія», в якій узагальнені зазначені здобутки фундаментальної науки. У 2017 році була видана монографія

«Квантова хімія: медико-фармацевтичний аспект», де виділені проблеми дослідження відомих і нових лікарських засобів, можливі шляхи їхнього вирішення за допомогою методів, які застосовує квантова хімія.

У галузі нанофармакології завдяки створенню спільної лабораторії Інституту електроварювання імені Є. О. Патона НАН України та Національного медичного університету імені О. О. Богомольця «Електронно-променевої нанотехнології неорганічних матеріалів для медицини», а також плідній співпраці з НДІ України, досліджені механізми дії наночастинок металів, нанодисперсного кремнезему та деяких нанокompatитів. Особливо важливими є результати наукових пошуків у напрямі визначення квантово-хвильових властивостей наночастинок. Результати роботи висвітлені в наступних монографіях: «Нанофармакологія», 2011 р.; «Основи наномедицини», 2011 р.; «Нанонаука, нанобіологія, нанофармація», 2012 р.; «Природні наноструктури та наномеханізми», 2012 р.; «Аминокислоти – наноразмерные молекулы», 2014 р.; «Роль наночастинок цитратів металів у пошуку нових біоантагоністів ембріотоксичності ацетату свинцю».

У галузі клінічної фармакології І. С. Чекман провів фундаментальні та прикладні дослідження, узагальнені в 6 монографіях і 9 довідниках. Розроблена класифікація побічної дії ліків, представлена в монографії «Осложнения фармакотерапии», 1980 р. У 1986 році вперше випущений довідник «Справочник по клинической фармакологии и фармакотерапии», який витримав 2 видання, а довідник «Рецептурный справочник врача», у свою чергу, витримав 8 видань, випущений загальним накладом 1 мільйон 300 тисяч екземплярів і вже багато років є «настільною» книгою лікарів різних спеціальностей. Крім цього, надруковані «Рецептурный справочник врача эндокринолога», «Нестероидні протизапальні препарати: ефективність, доступність і прийнятність для пацієнта», 2011 р.; «Неотложная помощь в педиатрии», 1976 р.; «Врачебная рецеп-

тура в педиатрической практике. Принципы дозирования лекарств детям» у книзі «Фармакотерапия в педиатрии», 1980 р.; «Фармакология кардиоактивных средств в раннем онтогенезе», 1982 р., «Дерматофармакология», 2010 р.

Аспекти досліджень І. С. Чекмана з токсикології висвітлені в монографії «Доклінічна токсикологія», співавтором якої він є.

Результати експериментальних і клінічних робіт з фітотерапії узагальнені в наступних монографіях: «Растительные лекарственные средства», 1983 р.; «Рецепты сборов лекарственных растений. Нетрадиционные методы лечения», 1992 р.; «Клінічна фітотерапія. Природа лікує», «Фитонциды в эргономике», 1986 р.; «Фитонциды в медицине», 1990 р.; «Екологічна фармакологія», 2000 р.; «Спирулина и здоровье», 2000 р.

Іваном Сергійовичем Чекманом написані змістовні наукові роботи з історії розвитку української фармакології та клінічної фармакології, узагальнені в монографії «Історія лікознавства», 2014 р.

За досягнення в галузі радіаційної біології Іван Сергійович Чекман у 1986 році отримав Державну премію України.

Для успішної підготовки вітчизняних і зарубіжних студентів з клінічної фармакології видано 2 підручника «Клінічна фармакологія», 2008 р., «Clinical pharmacy», 2010 р., 3 навчальних посібника – «Клінічна фітотерапія», 2006 р., «Клиническая фармация», 2009 р., «Побічні реакції серцево-судинних засобів», 2010 р.

Іван Сергійович Чекман підготував 92 книги: монографій – 43, підручників для студентів – 25, довідників та посібників для лікарів – 14, посібників для студентів – 8, словників – 3, художню книгу – 1. Він є автором 87 патентів, а також понад 1000 статей, тез. Під його керівництвом підготовлено 25 докторів і 61 кандидат медичних і фармацевтичних наук.

Особливістю творчості Івана Сергійовича була зацікавленість біографіями великих особистостей, відображенням

їхнього життя та творчості в публікаціях. Так, була видана книга, присвячена життєвим шляхам сім'ї Нобелів, підкреслена роль Альфреда Нобеля у створенні славетно відомого Нобелівського фонду. Іваном Сергійовичем була також написана книга «Вчителі, учні, однодумці», 2016 р., що являє сповідь, насажену прагненням висловити сердечну подяку батькам, родині, вчителям, колегам, з якими працював і в яких учився, щоб згодом передавати знання та досвід молодим.

Високий рівень наукових досягнень Івана Сергійовича Чекмана було оцінено обранням його членом-кореспондентом НАН і НАМН України, врученням Державної премії України, присвоєнням звання «Заслужений діяч науки і техніки України», нагородженням орденом «Знак пошани», Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, Почесною грамотою Київського міського голови, медалями Ярослава Мудрого, академіка М. Кравкова.

Змістовно наповнені, з яскравим і доступним викладенням, емоційно забарвлені лекції професора І. С. Чекмана завжди з цікавістю відвідували

студенти. Вони ставилися з великою повагою до Івана Сергійовича як до вченого й людини широкої душі, цінували прагнення допомогти кожному студентові в опануванні дисципліни «Фармакологія».

Іван Сергійович Чекман не тільки володів сяючими гранями творчості, обрієм наукового пошуку, прагненням нових досягнень, він був педагогом з великої літери, що виховав не одне покоління лікарів. На життєвому шляху І. С. Чекман був чесною, порядною людиною, патріотом України, постійно прагнув до самовдосконалення, відавав всі сили та знання людям. Пам'ять про І. С. Чекмана буде жити віками, згадувати його науковий і творчий шлях буде не одне покоління вчених-фармакологів і педагогів.

*Кафедра фармакології
Національного медичного
університету імені О. О. Богомольця*

ГО «Асоціація фармакологів України»

*ДУ «Інститут фармакології та
токсикології НАМН України»*